גיליון 63

פברואר 2019

אַקדֵם

• ידיעון האקדמיה ללשון העברית

שבט תשע"ט

יום העברית תשע"ט – בסימן #עברית שפה חדשנית

ביום העברית בי"ט בטבת תשע"ט (27 בדצמבר 2018) קיימה האקדמיה יום פתוח עשיר ובו רבי־שיח, הרצאות, סדנאות, סיורים ועוד. למרות מזג האוויר הסוער הגיעו מאות אנשים לאקדמיה והשתתפו בפעילויות. לאורך היום הפתוח היו שלושה רבי־שיח:

• "לשון ומגדר: שפה יוצרת מציאות", בהנחיית **רומי נוימרק** ובהשתתפות **תמיר אשמן** מהפורום ללימודי גברים באוניברסיטת ת"א, **דפנה אייזנרייך** השותפה ליוזמה "דברו אלינו – לקידום שפה שוויונית" ונציגות האקדמיה ד"ר **קרן דובנוב** ו**רונית גדיש**.

• "מדען דבר עברית: מלחמת השפות במדע ובאקדמיה", בהנחיית **ורד ליון־ירושלמי** ובהשתתפות ד"ר **גילמור קשת־מאור**, מנהלת אגף מתמטיקה ומדעים במשרד החינוך, **רועי ביק** מחברת "מוביט" ופרופ' **יוסי הלר** ופרופ' **אורנה קופרמן** מן האוניברסיטה העברית.

• "דבר אליי בפרצופונים: המרשתת והשפה העברית", בהנחיית **עידו קינן** ובהשתתפות **יעל סלע**, חברת צוות התרגום של גוגל ישראל, **שרית** ו**אסף כץ**, מנהלי דף הפייסבוק "ילדים הם התסריטאים הטובים בעולם", וחבר האקדמיה פרופ' **סיריל אסלנוב**.

בד בבד ניתנו הרצאות שעסקו בנושאים לשוניים מגוונים, וכן התקיימו סדנאות וסיורים בבית האקדמיה. את הרשימה המלאה של הפעילויות, המרצים והמשתתפים אפשר לראות באתר האקדמיה במדור יום העברית. כמה מהאירועים אף הוסרטו והצילומים זמינים לצפייה באתר.

הערב נחתם במופע של האומן **ג'ימבו ג'יי ולהקת ספא** ובחידון ממוחשב בהשתתפות הקהל.

רב־השיח בנושא לשון ומגדר. צילם: דימה פבלנקו

נוסף על היום הפתוח בגבעת רם קיימה האקדמיה לרגל יום העברית אירועים בגבעתיים, בשדרות ובתל אביב.

בבר ה"בוגארט" בגבעתיים הרצתה המזכירה המדעית של האקדמיה רונית גדיש על תחדישי לשון; בסינמטק שדרות הרצה ד"ר **גבריאל בירנבאום** על המינוח העברי והתחדשותו; ובתל אביב נערך שיח בין היוצרות **עירית לינור** ו**גיל הראבן** על אתגרי הכתיבה של עברית זורמת וחיה בספרות ובקולנוע. בסינמטק חיפה ייערך ערב ובו יוצג בהקרנת טרום בכורה הסרט "פרא אציל", בליווי הרצאה של פרופ' **רינה בן שחר** על ייצוגי השפה של אוכלוסיות שונות בקולנוע הישראלי.

עוד בגיליון

• "על כתובת חנניה מירושלים"
מאת אלכסיי (אליהו) יודיצקי

• "מילים כהווייתן – על המשקל ועל מבנה ההברות"
מאת אורה (רודריג) שורצולד

• למד לשונך – מונחי ביטוח

• "הערות על לשונו של עגנון ב'תמול שלשום'"
מאת גבריאל בירנבאום

• "התעוררות היפהפייה הנרדמת"
מאת עמוס עוז ז"ל

אירועים שהיו

• בד' בתשרי תשע"ט (13 בספטמבר 2018) התקיים בחצר האקדמיה ערב קריאה ושירה שיוחד ליצירתו של המשורר נתן אלתרמן במלאת 80 שנה לצאת ספר הביכורים שלו "כוכבים בחוץ". באירוע הופיעה **עמית צפריר** במופע שירה מדוברת שהוקדש לאלתרמן. פרופ' **אריאל הירשפלד** דיבר על לשונו של אלתרמן בהרצאתו "עד קצוֵי העברית". בהמשך קראו המשוררים **אגי משעול**, **צור ארליך** ו**גלעד מאירי** משירי אלתרמן ושוחחו על השירים שבחרו, ואחר כך הצטרף הקהל לשירה בציבור, בהנחיית הזמר **דניאל זכאי**.

• בכ"א בכסלו תשע"ט (29 בנובמבר 2018) נערך באקדמיה ערב עיון לכבוד ד"ר יחיאל קארה ולרגל הוצאת הספר "על יד יחיאל", קובץ מאמרים שהקדישו לו חוקרים וידידים לרגל פרישתו לגמלאות. ד"ר קארה משמש שנים רבות ראש המדור לספרות הגאונים במפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה. בערב נשאו דברי ברכה נשיא האקדמיה פרופ' **משה בר־אשר** ופרופ' **חיים כהן**, ונישאו שלוש הרצאות: פרופ' **נחם אילן** דיבר על פירוש "נווה שלום" לתפסיר רס"ג למקרא; **הלל גרשוני** הרצה על חידוש שהתגלה בטיוטת "מורה הנבוכים" בכתב ידו של הרמב"ם; הרב ד"ר **רצון ערוסי** חתם בדברים על חשיבות העברית כלשון קודש. את הערב הנחה ד"ר **גבריאל בירנבאום** וליווה בשירה **נועם יעקובסון**.

• איגוד חברות הביטוח והאקדמיה ציינו בכ"ז בכסלו תשע"ט (5 בדצמבר 2018) את אישור המילון למונחי הביטוח. האירוע התקיים ביוזמת חבר הוועדה עו"ד **יוסף שטח** במשרדי האיגוד ברמת גן, במעמד פרופ' משה בר־אשר, יו"ר איגוד חברות הביטוח **יאיר המבורגר**, יו"ר הוועדה למונחי ביטוח **איתן אבניאון** ואחרים. המילון כולל כ־1,400 מונחים המשקפים את השימוש הרווח בענפי הביטוח לסוגיהם.

מילים כהווייתן – על המשקל ועל מבנה ההברות

אורה (רודריג) שורצולד

במאמר קצר זה אני מבקשת להידרש למונחים שורש ומשקל. טענתי היא שאף על פי שמילה ניכרת כעברית, והיא דומה למילים רבות אחרות, אין היא בהכרח שייכת למשקל. כבודו של המשקל במקומו מונח, אבל במקרים רבים מבנה ההברות הוא המאפיין את המילה העברית.

אפתח בדוגמה: המילים אוֹרוֹן, דּוֹרוֹן, חוֹלוֹן, יוֹמוֹן, קוֹלוֹן וקוֹפוֹן שוות במבנה ההברות. בכולן יש שתי תנועות o (חולם), הן מסתיימות בהברה ־וֹן, ומוטעמות במלרע. המילה **אוֹרוֹן** היא שם פרטי של אתר כריית פוספטים בנגב, של אדם ושל כוכב הלכת אוּרָנוּס; **דּוֹרוֹן** היא מתנה, מילה שאולה מן היוונית; **חוֹלוֹן** היא שם עיר גדולה בישראל; **יוֹמוֹן** משמעה עיתון יומי; **קוֹלוֹן** היא יחידת המטבע של אל סלבדור וקוסטה ריקה; והמילה **קוֹפוֹן** פירושה קוף קטן.[1] מבין שש המילים האלה שתיים בלבד ניתנות לניתוח צורני: יוֹם+וֹן, קוֹף+וֹן. בראשונה הצורן ־וֹן הוא ציין הפרסומים התקופתיים, דוגמת יַרְחוֹן, שְׁבוּעוֹן, צְהֻבּוֹן, שְׁנָתוֹן, חִנָּמוֹן (מן יֶרַח, שָׁבוּעַ, צָהֹב, שָׁנָה, חִנָּם). במילה קוֹפוֹן הסופית ־וֹן מציינת הקטנה או זלזול, דוגמת גַּנּוֹן, סוּסוֹן, דֻּבּוֹן, יְשִׁישׁוֹן, פִּצְעוֹן (מן גַּן, סוּס, דֹּב, יָשִׁישׁ, פֶּצַע). האם המילים יוֹם וקוֹף בנויות במשקל כלשהו? לא.

המשקל מחייב קישור אל שורש בעל משמעות כלשהי, אל מילים אחרות הנגזרות מאותו שורש או אל מילים אחרות הבנויות באותה דרך. אם מתקיימים שלושת התנאים האלה או לכל הפחות שניים מהם – קישור לשורש, למשפחת מילים מאותו שורש ולמילים אחרות באותו משקל – רק אז אפשר להניח שקיים משקל. כך למשל, המילה צָהֹב מתקשרת לשורש צה"ב; יש לה משפחת מילים, לדוגמה: הִצְהִיב, צַהֶבֶת, צְהֻבְהַב; ויש מילים אחרות באותו משקל: אָדֹם, וָרֹד, יָרֹק הניטות בדיוק באותו האופן: אָדֹם–אֲדֻמָּה, וָרֹד–וְרֻדָּה, יָרֹק–יְרֻקָּה, כמו צָהֹב–צְהֻבָּה. במילים יוֹם וקוֹף אפשר היה לטעון שלכאורה מדובר במשקל קוֹל כי יש בהן יסוד "שורש עיצורי" – יו"ם, קו"ף, אבל ה"שורשים" מסופקים ושני התנאים האחרים אינם מתקיימים בהם. לפיכך אפשר רק לטעון שהמילים נבנות במבנה הברתי של CoC (שני עיצורים ותנועת o ביניהם), ולא משורש ומשקל.

ארבע המילים האחרות שנזכרו בדוגמה – אוֹרוֹן, דּוֹרוֹן, חוֹלוֹן, קוֹלוֹן – אינן מקיימות את התנאים לעיל, והן אינן שייכות למשקל. אין שורשי אר"ן, דר"ן, חל"ן, קל"ן. המילים בנויות במבנה הברה שווה CoCoC (או CoCon), הן מוטעמות במלרע ולכן נדמות כעבריות, אבל כשמות פרטיים או כמילים שאולות אין לנתחן במבני שורש ומשקל אלא במבנה הברה בלבד. מילים כאלה אני מכנה מילים כהווייתן או מילים גולמיות.

אם נבחן עוד מילים שמבנן ההברתי הוא CoC, ניווכח שרק בחלקן אפשר לדבר על שורש ומשקל: אוֹר, בּוֹר, גּוֹל, דּוֹר, הוֹד, זוֹל, חוֹב, יוֹד, נוֹף, סוֹד, קוֹד, קוֹל, שׁוֹר, תּוֹר. את המילים גּוֹל ויוֹד אפשר להוציא מן הדיון מייד כי הן שאולות. המילים שבבירור נקשרות למילים אחרות ולכן עיצוריהן יכולים להיחשב כשורשיים והמשקל ייקרא קוֹל הן אלה: אוֹ"ר – בגלל הָאָרָה, הֵאִיר, נָאוֹר; זוֹ"ל – הוֹזִיל, הוּזַל, זִילוּת; חוֹ"ב – חוֹבָה, חִיּוּב, חָב, הִתְחַיֵּב; סוֹ"ד – הסתודד (ואולי גם קו"ל – בגלל מָקוֹל – 'חלופה עברית לא נפוצה לפָּטֵפוֹן'; אף שלדעתי המ"ם נוספה למילה קוֹל בגזירה קווית, ולכן אינה שייכת).

ההתלבטות קיימת לגבי המילים האחרות: אומנם ברשימות שורשים[2] מקשרים את בו"ר עם הֵבִיר והוּבַר, את דו"ר עם דִּיּוּר וּדִירָה, את הו"ד עם הֵד ותְהוּדָה, את נו"ף עם הֲנָפָה, מָנוֹף ומְנִיפָה, אבל אין קשר משמעות בין המילים בּוֹר, דּוֹר, הוֹד ונוֹף ובין ה"שורש" המיוחס להן. לפיכך אני רואה גם במילים האלה וכן במילים בּוֹר, שׁוֹר ותוֹר מילים כהווייתן, ללא שורש ומשקל. המילה קוֹד שאולה, אבל ממנה הופק שורש המשמש במילים כמו קוֹדֵד, קִידוּד. מעמד המילה קוֹד דומה למעמד המילה טֵלֶפוֹן: המילה שאולה, ולכן היא מילה כהווייתה, ואין לה משקל עברי; ממנה הופק השורש טלפ"ן המשמש בפועל לְטַלְפֵּן, הנגזר בבניין פיעל כמו פעלים מרובעים אחרים.

המילה **בִּרְכּוֹן** היא דו־משמעית: היא מציינת ספרון או דף עבה שמודפס בו נוסח ברכת המזון ולפעמים גם ברכות וזמירות, והיא קשורה למילה בְּרָכָה. היא גם מציינת גרב נשים המגיע עד לבֶּרֶךְ. במשמעות הראשונה היא שייכת לשורש בר"ך במשקל קִטְלוֹן, בדומה למילים בִּדְיוֹן, דִּמְיוֹן, פִּזְמוֹן, פִּתְרוֹן, שִׁלְטוֹן שנגזרו מן השורשים בד"י, דמ"י, פז"ם, פת"ר, של"ט. אין מילות יסוד שמהן אפשר היה לגזור את המילים בגזירה קווית, ויש להן משפחות, למשל בְּדָיָה, בָּדָה; דָּמָה, דִּמָּה; פִּזֵּם, פִּזּוּם; פָּתַר, פָּתוּר; שַׁלִּיט, שָׁלַט. לעומת זאת, במשמעות השנייה הגזירה היא מן בֶּרֶךְ+וֹן, בדומה למילים סִפְרוֹן מן סֵפֶר+וֹן, סִרְטוֹן מן סָרֵט+וֹן, רִבְעוֹן מן רֶבַע+וֹן. אף שמבנה ההברה שווה במילה בִּרְכּוֹן בשתי משמעויותיה, CiCCon, דרך בניית המילים שונה: האחת אכן בנויה משורש בר"ך במשקל קִטְלוֹן, ואילו השנייה בנויה ממילה במשקל קֶטֶל בסופית ־וֹן.

דנתי במילים שהברתן האחרונה היא CoCon ו־CiCCon, ואסיים בעוד קבוצה. למילים כִּידוֹן, לִימוֹן, מִלּוֹן, עִתּוֹן, צִיּוֹן, צִלּוֹן, רִמּוֹן ותְיִכוֹן מבנה הברות משותף (בעברית בת זמננו): CiCon, אבל אין הן שייכות למשקל כלשהו. ארבע מן המילים אפשר לגזור ממילות יסוד אחרות: מִלָּה+וֹן, עֵת+וֹן, צֵל+וֹן, תּוֹךְ+וֹן. את מילות היסוד מִלָּה, עֵת, צֵל ותוֹךְ אפשר לשייך לשורש ומשקל: מִלָּה משורש מל"ל במשקל קִטְלָה (משפחה: מָלַל, תַּמְלִיל; משקל: שִׁמְלָה, גִּנָּה); עֵת וצֵל משורשי עת"ת (שורש היסטורי *ענ"ת) וצל"ל במשקל קֵל (*קִטְל היסטורי; משפחות: עִתּוֹתָיו, צְלָלִים; משקל: שֵׁן, אֵם); תּוֹךְ משורש תו"ך (תָּוָךְ, תִּוֵּךְ; כמו מָוָת, מוֹת־). שאר המילים בקבוצה שייכות למילים כהווייתן: כִּידוֹן בין ככלי נשק קדום[3] ובין כמוט באופניים השאול מצרפתית (guidon); לִימוֹן שאול מפרסית; צִיּוֹן הוא שם מקום; וּרִמּוֹן, בין כִּפְרִי ובין כנשק, אינו ניתן לניתוח.

התמקדתי במילים שהברת ־וֹן בסופן, אבל העיקרון ימומש גם במילים אחרות (למשל: תַּכְלִית, אַבְנִית, תַּבְלִיט, יַבְלִית). מבנה הברה אינו ערובה למשקל. המשקל מחייב שורש מובהק, משפחת מילים ומילים אחרות שוות תבנית.[4]

1. המשמעויות מבוססות על "רב מילים".
2. למשל ב"מילון ההווה" של בהט ומישור או במילון אבן־שושן.
3. היום הוא מתקשר לשורש כד"ן בגלל רובה מְכֻדָּן, ודינו דין קוֹד וטֵלֶפוֹן שנזכרו לעיל.
4. עוד תופעות נידונות בספרי "מחקרים בעברית בת זמננו".

הספר "מחקרים בעברית בת זמננו" ראה אור בסדרת "אסופות ומבואות בלשון" של האקדמיה. בַּספר שלושה־עשר מחקרים המקובצים בשלושה שערים: היבטים דקדוקיים; חברה, חינוך ולשון; סוגיות מילוניות.

אורה (רודריג) שורצולד היא פרופ' אמריטה של המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות באוניברסיטת בר־אילן, חברת האקדמיה ללשון העברית וחברה מכותבת של האקדמיה הספרדית המלכותית.

על כתובת חנניה מירושלים

אלכסיי (אליהו) יודיצקי

בסוף תשרי תשע"ט התפרסמה כתובת חדשה על אבן שמוזכר בה שם העיר ירושלים. הכתובת חרותה על חוליית עמוד שנמצאה בחפירות באזור בנייני האומה בירושלים, ומוצגת עתה במוזאון ישראל. תעתיק הכתוב כפי שמופיע באתר המוזאון: "**חנניה בר דודלוס מירושלים**".

דודלוס או דידלוס

באתר המוזאון מסבירים שהשם **דודלוס** הנזכר בכתובת שאול משמו של האומן מן המיתולוגיה היוונית דֶדאלוס (Δαίδαλος, Daedalus). אך מנַיין הגיעה הווי"ו הראשונה לשם זה? הכתובת חרותה על אבן, ומטבע הדברים אין דיוק בחריתה כבכתיבה, ולכן אין לצפות כי צורת האותיות החרותות תהיה קלה לזיהוי. בייחוד הדברים אמורים באותיות דומות, כגון דל"ת ורי"ש או יו"ד ווי"ו. ואכן, התבוננות בכתובת מגלה שהיו"ד הראשונה של התיבה **ירושלים** דומה מאוד לאות השנייה של שם אביו של חנניה, ולכן הקריאה **דידלוס** אינה טובה פחות מן הקריאה **דודלוס**.[1] הכתיב ביו"ד יכול להצביע על כך שאחרי העיצור הראשון של השם היה צירוף ההגיים ay,[2] והוא מתאים יותר להגיית השם Δαίδαλος היווני.[3]

מבדיקת המקורות היווניים עולה כי השם **דידלוס** אינו שייך רק לאותה דמות מיתית למחצה, אלא היה מצוי למדי במקומות שונים ביוון העתיקה. הוא נקרה במקומות מדרום טורקייה, כגון קסנתוס וקנידוס, באיים היווניים, כגון קוס ודאוס, ובמקומות אחרים.[4] לכן לא צריך להניח – כפי שהציעו מפרסמי הכתובת – ששם האב שאול דווקא מן הדמות של האומן היווני.

ירושלים ולא ירושלם

החוקרים שפיענחו את הכתובת הדגישו כי זו "כתובת האבן היחידה מתקופת הבית השני המוכרת במחקר, המציינת את השם ירושלים בכתיב מלא", והוסיפו כי "מופע כזה מוכר פעם אחת בלבד בתקופת בית שני, על מטבע מימי המרד הגדול ברומאים (66–70 לספירה)". ואולם כתיב זה מוכר היטב ממגילות מדבר יהודה שנכתבו בימי הבית השני: השם **ירושלים** כתוב בהן כמה עשרות פעמים ביו"ד אחרי הלמ"ד, כגון "במדבר ירושלים" (מגילת המלחמה א, 3).

אם כן הכתיב **ירושלים** לא היה נדיר בימי הבית השני וסביר להניח שאנשי ירושלים הכירוהו היטב, ולפיכך אין תמה שהשם **ירושלים** נכתב בכתובת ביו"ד.

עברית או ארמית

מתוך דברים אלה אפשר לדון בשאלה אם הכתובת כתובה בארמית או בעברית.[5] המילה **בר** מעידה לכאורה על הארמית, אך היא חלק מן השם הפרטי, שכידוע אינו מתורגם משפה לשפה. למשל איגרת של שמעון בן כוסבה (המכונה בר־כוכבא) מתחילה כך: "משמעון בר כוסבה לאנשי עינגדי", והאיגרת עצמה כתובה בעברית.[6] שטר מימי מרד בר־כוכבא נחתם בידי "יהודה בן יהוסף עד" וגם "שמעון בר יהוסף עד",[7] והשטר עצמו נכתב ונחתם בעברית, שהרי המילה **עד** עברית היא, ומקבילתה הארמית היא **שהד**. על גלוסקמה (ארון קבורה) מן המאה הראשונה לספירה נמצא כתוב "יהודה בר אלעזר הסופר",[8] והמילה **הסופר** עברית למהדרין (מקבילתה הארמית היא **ספרא**). אם כן אין בשם הפרטי הכולל את המילה הארמית **בר** כדי להעיד על לשון הכתוב.

עתה נחזור לתיבה **מירושלים**. שני עניינים בה נוגעים לשאלה באיזו שפה נכתבה הכתובת. הראשון הוא השימוש במילית החבורה **מ־** ולא במילית הפרודה **מן**. הצורה החבורה (**מ־**) מרובה במקרא מן המילית הפרודה (**מן**), אך בימי הבית השני נפוץ השימוש **במן** הפרודה, ולדעת המדקדקים יד הארמית בדבר – שכן בה המילית **מן** הפרודה היא הרגילה באותה תקופה.[9] ואומנם בתעודות ממדבר יהודה מן התקופה השימוש **במן** הפרודה מרובה ביותר (יותר מ־170 פעמים, מתוכן כ־140 בתעודות ארמיות), ואילו השימוש **במ־** החבורה מועט (כ־27 פעמים, ומתוכן רק 5 פעמים בתעודות ארמיות).[10] לפיכך השימוש **במ־** תומך בעבריותה של הכתובת.

עדות נוספת ללשון הכתובת עולה מן הכתיב **מירושלים** ביו"ד לפני המ"ם הסופית. כאמור כתיב זה מצוי במקורות מארץ ישראל מימי הבית השני ואילך הכתובים עברית. מקובל במחקר שלפני כן נכתב שם העיר **ירושלם** ונהגה מעין yerūšalēm, ועל דרך זו נמצא Ιερουσαλημ בתרגום השבעים. משם התגלגלה הגרסה ללשונות אירופה, כגון Jerusalem באנגלית. אולם בימי הבית השני החל לשמש בעברית הכתיב **ירושלים** המכוון להגייה המקובלת היום, מעין yerūšalayim. כך במגילת ישעיהו השלמה מן המגילות הגנוזות, ביותר מ־30 מקרים נכתב **ירושלים** כנגד **ירושלם** שבנוסח המסורה.[11] שינוי זה התרחש בעברית בלבד:[12] לעומת זאת בארמית השם נכתב ללא יו"ד ובניקוד הטברני של ארמית המקרא בעזרא ובדניאל הלמ"ד מנוקדת בסגול: יְרוּשְׁלֶם. אם כן הכתיב **מירושלים** שבכתובת תומך אף הוא בעבריות הכתובת.

ראוי אפוא להניח כי הכתובת החדשה כתובה עברית, ועל כך מצביעים המילית החבורה **מ־** והכתיב ביו"ד לפני המ"ם בשם **ירושלים**. המילה **בר** בשמו של "חנניה בר דידלוס" אין בה כדי להעיד כי הכתובת כתובה ארמית.

1. הקריאה ביו"ד כבר הוצעה באתר bibleinterp.arizona.edu.
2. היו"ד עשויה לייצג גם תנועת e או i.
3. מניחים שצירוף האותיות αι נהגה כ־ay לפחות עד תחילת המאה השנייה לספירה, ולאחר מכן השתנתה הגייתו ל־e ארוכה. ראו W. S. Allen, *Vox Graeca*, Cambridge 1968, pp. 74–75. הכתיב ביו"ד יפה הן להגיית ay הן להגיית e ארוכה.
4. כך עולה מחיפוש השם Δαιδαλος בבסיס הנתונים של השמות היווניים במאגר המקוון בכתובת clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk.
5. באתר מוזאון ישראל נכתב "חוליית עמוד ועליה כתובת בארמית", וכך פורסם בכלי התקשורת.
6. ראו ע' ירדני, אוסף תעודות ארמיות, עבריות ונבטיות ממדבר יהודה וחומר קרוב, כרך א, ירושלים 2000, עמ' 165.
7. שם, עמ' 113; deadseascrolls.org.il.
8. *Corpus Inscriptionum Iudaeae/Palaestinae*, Berlin 2010, כרך I/1, עמ' 273.
9. ראו י' קוטשר, הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו השלמה ממגילות ים המלח, ירושלים תשי"ט, עמ' 162.
10. ראו ירדני (הערה 6 לעיל), כרך ב, עמ' 89–90; 94–97.
11. ראו קוטשר (הערה 9 לעיל), עמ' 80–81.
12. יש מחלוקת על סיבות השינוי: יש אומרים שהוא מושפע מן ההגיים שליד התנועה האחרונה, ויש אומרים שיש כאן תיקון יתר; ראו A. Demsky, "Hebrew Names in the Dual Form and the Toponym Yerushalayim", *There Are The Names* 3 (2002), pp. 11–20; Y. Elitzur, "The Biblical Names of Jerusalem", Maarav 21 (2014), pp. 192–194.

לַמֵּד לְשׁוֹנְךָ

תשע"ט – 2019 | האקדמיה ללשון העברית * המזכירות המדעית * בעריכת בת־שבע ורדי

בִּטּוּחַ מִשְׁנֶה (ביטוח משנה)

(באנגלית: reinsurance, reassurance)

פיזור סיכונים בין כמה מְבטחים תמורת חלק מהפרמיה כדי למנוע נזק כבד למבטח הישיר. בשיטה זו המְבטחים הישירים המטפלים בציבור המבוטחים, מוסרים ביטוח – בשלמותו או בחלקו – למבטחי משנה. במקרה של נזק חלקו של המבטח הישיר ייקבע על פי השְׁיָר – חלק הביטוח שהמבטח קיבל עליו.

אֲזִילַת תְּבִיעוֹת

(באנגלית: runoff)

(בביטוח משנה) בעת גמר הסכם ביטוח בין מבטח משנה ובין מבטח ישיר, מצב שבו מבטח המשנה נשאר אחראי לנזקים על פי הפוליסות שהיו בתוקף במועד גמר ההסכם בתנאים שהוסכמו.

(המונח הקודם היה "עד כלות"; למונח runoff באנגלית יש שימושים נוספים בתחום הביטוח).

הפועל אָזַל משמש בעברית המקרא במשמעות 'כלה', 'אפס', 'אין עוד', כגון "כִּי הַלֶּחֶם אָזַל מִכֵּלֵינוּ" (שמואל א ט, ז). בארמית הפועל אֲזַל פירושו הָלַךְ.

בִּטּוּחַ חֶסֶר, תַּת־בִּטּוּחַ (ביטוח חסר, תת־ביטוח)

(באנגלית: underinsurance)

מצב שבו סכום הביטוח המצוין בפוליסה נמוך מערך הרכוש המבוטח. במקרה של נזק הפיצוי שיינתן למבוטח יחושב על פי היחס שבין סכום הביטוח לערך הרכוש, לדוגמה: מי שביטח את רכושו במחצית מערכו, הפיצוי שיקבל יהיה בשיעור מחצית גובה הנזק לרכוש המבוטח.

שִׁפּוּי (שיפוי)

(באנגלית: indemnity, indemnification)

תשלום שמקבל המבוטח מחברת הביטוח כפיצוי על הנזקים שנגרמו לו על ידי תשלום, תיקון או כינון, כולל הנזיקין ששילם מכספו שלו לצד שלישי, במטרה להשיב את המצב לקדמותו – כפי שהיה לפני קרות האירוע. השיפוי מבוסס על הערך האובייקטיבי של הנזק (לעומת **פִּצּוּי** – סכומים מוסכמים שישלם המבַטֵח למבוטח או למוטבים בפוליסה בקרות מקרה הביטוח).

הפועל **לְשַׁפּוֹת** משמש בספרות חז"ל במשמעות 'לפצות', 'להשלים חיסרון': "המבטל שדה חבירו חייב לשפות לו" (ירושלמי, בבא מציעא ה, ד [י ע"ב]): אם אדם מנע מחברו להפיק רווחים משדה שברשותו – עליו לשלם לו בעבור הרווח שנמנע ממנו.

נֶזֶק גָּרָר

(באנגלית: consequential damage, consequential loss)

נזק שאינו תוצאה ישירה של מקרה הביטוח אלא נובע ממנו בעקיפין, כגון במפעל שניזוק בשרפה: הייצור נפסק ולכן נמנע רווח מבעליו, אך עליו להמשיך לשלם שכר לעובדים וכיו"ב. המונח נֶזֶק גָּרָר בא כנגד המונח **נֶזֶק יָשִׁיר**.

לצד **נֶזֶק גָּרָר** נקבעו גם החלופות **נֶזֶק תּוֹצְאָתִי**, **אָבְדָן תּוֹצְאָתִי** (אובדן תוצאתי).

לַמֵּד לְשׁוֹנְךָ

תשע"ט – 2019 | האקדמיה ללשון העברית * המזכירות המדעית * בעריכת בת־שבע ורדי

תַּשְׁלוּם עִתִּי (תשלום עיתי)

(באנגלית: periodic payment)

תשלומים קצובים הניתנים מעת לעת, בדרך כלל כתשלום חודשי במקום תשלום בסכום אחד, כגון פיצוי לנפגע בתאונת דרכים על אובדן השתכרות. תשלום עיתי נהוג גם בביטוח אי־כושר עבודה ובביטוח סיעודי.

שם התואר עִתִּי (הנגזר מן השם עֵת) מוכר לנו מלשון המקרא בתיאור שילוחו של השעיר לעזאזל "בְּיַד אִישׁ עִתִּי הַמִּדְבָּרָה" (ויקרא טז, כא). מונח נוסף שבו משמש שם התואר הזה הוא **מוֹתָר עִתִּי** (מותר עיתי; time surplus) המציין את התקופה המתחילה ברגע שבו קורה מקרה הביטוח ומסתיימת במועד שבו זכאים לקבל את הפִּצוּי הראשון (בביטוח משנה).

הֶזֵּק מְשֻׁתָּף (היזק משותף)

אֲבַרְיָה (באנגלית: general average loss; general average expenditure)

(בביטוח ימי) אירוע במהלך מסע ימי שנדרשת בגינו פגיעה באונייה או בחלק מן הרכוש בה לצורך השלמת המסע. הנזק שנגרם מתחלק בין כל השותפים (בעלי האונייה, בעלי המטענים, בעלי המכולות ועוד).

המילה **הֶזֵּק** שקולה במשקל הֶפְעֵל, על דרך הֶבֵּט, הֶשֵּׂג, הֶצַּע. בכתיב המלא המילים האלה נכתבות ביו"ד: היזק, היבט, הישג, היצע.

הַגְרָעָה

מָאלוּס (באנגלית: malus)

תוספת תשלום לדמי הביטוח שחלה על מבוטח שתבע את חברת הביטוח בעבר.

מקור המילה מאלוס במילה הלטינית mal, שפירושה רַע. מָאלוּס וחלופתו העברית הַגְרָעָה הם ההפכים של בּוֹנוּס וחלופתו העברית הֲטָבָה (מן השורש טו"ב) – שחברת הביטוח עשויה לתת במקרה של היעדר תביעות.

מִפְרַט סִכּוּנִים (מפרט סיכונים)

בורדרו (מצרפתית: bordereau)

רישום תמציתי, בטבלה או בדרך רישום אחרת, של אירועים הקשורים בביטוח, כגון תשלומי ביטוח ותביעות. המִפרט משמש הן לדיווחים במסגרת חברת הביטוח הן לדיווחים למבטח משנה.

הערה: המונח בורדרו בצרפתית הוא תַּזְכִּיר או חשבונית.

עֵרֶךְ גֶּרֶט

(באנגלית: scrap value)

ערכו של נכס בתום השימוש בו למטרה שלשמה נוצר. ערך הגרט מחושב לפי ערך חומרי הגלם שאפשר להפיק ממנו בניכוי הוצאות העיבוד הנדרשות לכך.

המילה **גֶּרֶט** נגזרת מן המילה גְּרוּטָה, שהחלה לשמש בעברית בלשון חכמים ומקורה ביוונית.

בעלונים אלו מונחים מן המילון למונחי ביטוח שאושר במליאת האקדמיה בכסלו תשע"ז (דצמבר 2016). המילון מתפרסם בשלמותו באתר מונחי האקדמיה. ההגדרות מבוססות על ההגדרות באתר 'מעות' בעריכת איתן אבניאון ועל הצעותיהם של חברי הוועדה. הרשימה מתפרסמת כאן לציון אירוע חגיגי לכבוד המילון שהתקיים בחנוכה תשע"ט.

הערות על לשונו של עגנון אגב קריאה ב"תמול שלשום"

גבריאל בירנבאום

כשקראתי לראשונה את יצירת המופת של עגנון "תמול שלשום" עול ימים הייתי, כבן שמונה־עשרה או תשע־עשרה, ולא עמדתי עדיין על דעתי הבלשנית. נדמה לי שגם ליהנות מתוכנו לא הייתי בשל דיי אז.

החלטתי לקרוא את היצירה שוב לפני שנים מספר – ועולם חדש נגלה לעיניי. התפעלתי מהיופי ומהעמקות שלה, ומלשונה הנפלאה והייחודית. תוך כדי קריאה סימנתי בעיפרון מקומות שעוררו את תשומת ליבי. ברשימה זו אני מביא חלק קטן מתוצאות עיוניי במקומות ההם. על עניינים רבים העירו כבר לפניי, וציינתי לאלה שלא נעלמו ממני.[1]

● ואינו **מעיז** להרים ראש (עמ' 17; ההפניות לעמודים על פי מהדורת הדפוס הראשונה, ברלין תש"ו) – במקרא הטברני נשמר ההבדל בין הֵעֵז (עז"ז, הפעיל) במשמעות 'נהג בעוז, לא פחד' לבין הֵעִיז (עו"ז, הפעיל) במשמעות 'אסף'; אבל ההיקרויות אינן רבות. בלשון חכמים רוב ההיקרויות הן על דרך ע"ו. לדוגמה: "אין אדם **מעיז** פניו בפני בעל חובו" (בבלי, כתובות יח ע"א). רוב מתקני הלשון דרשו לדבוק בהבחנה המקראית.[2] עגנון כתב כמקובל בלשון חז"ל.

● יצחק התחיל מתרשל בעבודתו. **ומשהתרשל נתרשל** (עמ' 154) – המשפט הזה בנוי כדוגמת משפטים כמו "כיון דדש דש" (בבלי, גיטין נו ע"ב); "הואיל ונדחה ידחה" (שם, מגילה ה ע"א). עגנון ניצל כאן את כפל הצורות של הבניין – התפעל המקראית ונתפעל החז"לית – כדי לגוון.

● טול **עגבנית** [...] חתיכה של **עגבנית** (עמ' 50) – הצורה הזאת של המילה – בצד הצורה הנפוצה היום עַגְבָּנִיָּה – הייתה קיימת כבר מתחילת שימושה. ראובן סיוון מעיד שדוד ילין כתב כך בשנת תר"ס.[3] במילון גור אפשר לעקוב אחר המעבר: במהדורת תרצ"ה גרס עַגְבָּנִית; במהדורת תש"ו: עַגְבָּנִיָּה. אבל ב"ילקוט צמחים" של ועד הלשון כבר בתר"ץ – עַגְבָּנִיָּה.[4]

● כמה **קיוויות** קיווה יצחק. עכשיו כל **קיוויי** הלכו (עמ' 228) – נראה שהמקור לצורה מוזרה זאת הוא המדרש הזה: "אמר ר' לוי: שלש **קיוויות** טובות קיוו ישראל על הים: קיוו לתורה, קיוו לדגלים, קיוו למשכן" (שיר השירים רבה ב, ג, פסקה ג). במאגר המילון ההיסטורי קבעו את צורת היחיד: **קִוּוּיָה**. אבל על פי **קיוויי** במשפט השני, נראה שעגנון תפס את **קיוויות** כצורת ריבוי של **קִוּוּי**.

● **משהי** תועלת יש (עמ' 9) – המילה **משהי** כלקסמה בפני עצמה אינה מתועדת במקורות. סביר שעגנון יצרה (?) על פי **משהו**. זו עצמה, כלקסמה עצמאית,[5] נקרית בייחוד במשמעות של 'קצת', 'בכמות זעירה', כגון: "גלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שהברזל ממית **במשהו**" (ספרי במדבר קס). למשמעות זו נוצרה גם צורת הריבוי **משהויין** (בבלי, עירובין פז ע"א – פעמיים; שתי ההיקרויות היחידות בספרות התלמוד).[6]

1. רשימה זו מעובדת מתוך מאמר שהתפרסם לאחרונה בספר "על יד יחיאל", שיצא לכבודו של ד"ר יחיאל קארה. במאמר מובאים עיונים רבים בלשון עגנון ב"תמול שלשום" בנושאים מגוונים, וכאן הובאו דוגמות מעטות מתוכו.
2. ראה למשל י' פרץ, עברית כהלכה, תל אביב תשכ"א, עמ' 34. אבל ראובן סיוון (לקסיקון לשיפור הלשון, תל אביב תשל"ט, עמ' 74) מתיר לבטא הֵעִיז על סמך המצוי בל"ח.
3. ראה ר' סיוון, "העגבניה ומה שעוללו לה שמותיה", לשוננו לעם כב (תשל"א), עמ' 75–104.
4. ולצידו גם הערך עַגְבָּנִית, והגדרתה: "מבקשת אהבה".
5. להוציא מקרים כגון "לכל שבט ושבט לפי משהו" (ספרי במדבר קלב) וכיוצא בו.
6. גם **מישהו** כלקסמה עצמאית הנכתבת כך חדשה יחסית. אבן־שושן, גם במהדורתו החדשה, מפנה ל"מי שהוא". במילון בן־יהודה איננה כלל. **מישהי** חדשה עוד יותר; אבן־שושן מפנה ל"מי שהיא". ברב־מילים **מישהו**, **מישהי**, **משהו** כבר ערכים בפני עצמם.

● דבר זה **מרטיע** באויר (עמ' 94) – ספר הערוך (עה"ש, ז, עמ' 272) ובעקבותיו מילון בן־יהודה (עמ' 6565) מביאים את הפועל **הִרְטִיעַ** על פי מקור אחד ויחיד, מראש מדרש ילמדנו: "עד שלא יגמור צורת הולד יפה היא **מרטעת** וצווחת". בעל הערוך מפרש את המילה: "כמו מקרטע", כלומר: 'מקפץ', 'מדלג', ומשמעות זו אכן מתאימה בהקשר שלפנינו. האם עגנון מצא את המילה הנדירה הזאת במקור הזה, או שמא היה לו מקור אחר שלא הצלחתי לעלות על עקבותיו?

● כלום עסוקה **המיזננת** כל כך ואינה פנויה לנקות את המנורה (עמ' 106) – משמעות המילה המוזרה הזאת: 'בעלת מזנון'. ויס[7] מונה אותה בין חידושיו של עגנון. איך אפשר להסביר את תצורתה? אציע בזהירות את האפשרות הזאת: עגנון תפס את on שבסוף המילה מזנון כצורן, כמוספית, מעין ה־an שבמשקל קַטְלָן, ומכאן שמזנון הוא גם 'בעל המזנון'. לסופית הזאת (לתפיסתו) הוסיף את צורן הנקבה ־ָת (להשוואה: אילו הוסיף צורן נקבה כזה לבַטְלָן היה מתקבל: בַּטְלָנָת, מעין אנלוגיה לנִכְתָּב–נִכְתָּבָת. למעבר מ**מזנונת** ל**מזננת** השווה את הגרסאות אַלְמוֹן–אַלְמָן בל"ח).

● כל **שוקו** של כל אחד ואחד מעמנו היה לסגל מצוות ומעשים טובים האמורים בתורה (עמ' 263) – גם כאן באה לידי ביטוי אהבתו של עגנון למילים וצורות נדירות להתמיה בהן את הקורא. **שוק** אינו אלא 'תשוקה', והצורה לקוחה מן המדרש: "'ואל אישך תשוקתך' – ד' שוקים הן: אין שוקה שלאשה אלא על אישה [...] ואין **שוקו** שלהקב"ה אלא על ישראל" (בראשית רבה [תיאודור–אלבק] כ; נוסחת הדפוס).

● **בגד** ר' אלטר את בגדו (עמ' 345) – גם כאן חיפש עגנון ומצא מילה נדירה ביותר. התיעוד היחידי המובא במילונים לפועל **בָּגַד** במשמעות 'לָבַש' הוא זה: "לשני בני אדם שהיו מתכסין בשלמה חדשה בימות הגשמים, והיה זה **בוגד** בה מכאן וזה **בוגד** בה מכאן עד שקרעו אותה" (איכה רבה, פתיחה, יב).

● **לימלם** יצחק (עמ' 424) – רבים חשבו (ביניהם אני) שזו אחת מהברקות הלשון של אפרים קישון.[8] מתברר שהפועל הזה מופיע שלוש פעמים במדרש פסיקתא רבתי (בהקשר אחד) במשמעות 'רטן, התלונן', למשל: "וכל זמן שהיה מקופל [המשכן] היו ישראל **מלמלמים** על משה לומר, למה לא הוקם מיד? או שמא דופי אירע בו" (פסיקתא רבתי כד, א).

● בחורה **גמישה**. מחמת **גמישות** יתירה מתחלקת היא מבין אצבעותיך (עמ' 447) – במילון בן־יהודה המילים גָּמִישׁ וגְּמִישׁוּת מסומנות כחידושו של המחבר, על פי שורש ארמי. ידוע יחסו הלעגני ולעיתים אפילו עוין של עגנון לבן־יהודה, ובכל זאת לא נמנע מלהשתמש בחידושיו.

● ואביא קצת **כיבוד** ונברכך בברכת מזל טוב (עמ' 550) – **כיבוד** כאן במשמעות 'מאכל המוגש לאורחים', 'תקרובת'. בן־יהודה עדיין אינו מביאה; בגור תרצ"ה היא כבר נמצאת. אבן־שושן מייחס את המשמעות הזאת לספרות חז"ל, אבל המילה **כיבוד** במובאה שהוא מביא מויקרא רבה אינה נושאת את המשמעות הזאת.

* * *

כאמור לעיל, הדוגמות הללו הן מעט מתוך העושר הלשוני הגדול הצפון ביצירתו של עגנון – המתהלך בנתיבות סלולות מתמול שלשום, אך מטביע בהן את חותם חידושיו שלו.

7. ר' ויס, בשוט לשון, ירושלים 1982, עמ' 93.
8. ונראה שמי שנתן השראה לקישון להשתמש במילה הוא הסופר אביגדור המאירי, שהשתמש בה בתרגומו ליצירתו הראשונה של קישון בארץ, "העולה היורד לחיינו": "במקרה זה תן לו לדבר, **ולמלם** לו לפעמים ב'אמתים' אחדים".

התעוררות היפהפייה הנרדמת

עמוס עוז

אומרים שהשפה העברית הייתה שפה מתה במשך 1,700 שנים. אומרים שאליעזר בן־יהודה החיה אותה. אך לא, היא לא הייתה שפה מתה. ולא אליעזר בן־יהודה החיה אותה, ודאי לא אליעזר בן־יהודה לבדו החיה אותה. היא הייתה יפהפייה נרדמת, לא שפה מתה. במשך 1,700 שנים שבהן השפה העברית לא שימשה שפה יום־יומית אנשים כתבו בעברית. ולא רק טקסטים רבניים או דברי פיוט או תפילה או דברי הגות. הם כתבו בשפה העברית גם דברים של משא ומתן, גם דברים של מסחר, גם דברים של חיי יום־יום. שלא להזכיר שירי חשק ואפילו שירי זימה לוהטים, שנכתבו בידי משוררים יהודים בספרד, בפרובנס, באיטליה.

אלה היו ימי פריחתה של העברית, כאשר מקורותיה, משאביה הלשוניים העמוקים ביותר וההווה היום־יומי של אהבה וידידות וקנאה וחשק ואֵבֶל התלכדו לאחד. אבל לא בכל עת דיברו עברית. כלומר, תמיד דיברו עברית בטקסים, דיברו עברית בליל הסדר, דיברו עברית בבית הכנסת. איש לא דיבר עברית במשך 1,700 שנה לא בחדר המיטות, לא בחדר הילדים, לא במטבח, לא במחסן, לא במקום העבודה, לא בחצר. שם דיברו שפות אחרות.

תחייתה של השפה העברית, או התעוררותה של היפהפייה הנרדמת, איננה, גם לא יכלה להיות, מפעל יחיד של אליעזר בן־יהודה. שום אדם, גם הגאון שבגאונים, גם אם הוא חדור להט אידאולוגי עצום, בוער בעצמותיו, לא יוכל לשכנע את השוודים להתחיל לדבר קוריאנית בוקר בהיר אחד. לא כך זה קרה. אני מאמין שתחייתה של השפה העברית, התעוררותה כשפה מדוברת, שאירעה בירושלים לפני כמאה ועשרים שנה, הייתה בראש ובראשונה תוצאה של פגישה בין התושבים היהודים המקומיים של ארץ ישראל, של ירושלים – שדיברו ביניהם ערבית, לפעמים תורכית, לפעמים לדינו (ספניולית), לפעמים פרסית – לבין העולים המצטרפים אליהם, חלקם חלוצים ציוניים, רובם שומרי מצוות אדוקים שבאו מאירופה וידעו לדבר יידיש או רוסית או פולנית או הונגרית או גרמנית.

מסיבות מעשיות לגמרי – מי שרצה לבקש הוראות דרך לכותל המערבי, מי שצריך היה לשכור חדר או לקנות כיכר לחם מוכרח היה לפנות אל זולתו בשפת הסידור, כי זו הייתה שפת הקשר האפשרית היחידה בין ספרדים לאשכנזים. לו מותר היה לערוך ניסוי ולהעמיד על אי בודד אלף קתולים פולנים משכילים שהולכים לכנסייה עם אלף צרפתים משכילים קתולים שהולכים לכנסייה, הלטינית הייתה קמה לתחיה מאותן סיבות מעשיות. המפגש הזה בין ספרדים לאשכנזים הוא שיצר את הדחיפה הממשית לשיבתה של השפה העברית לחיים של שפת יום־יום.

אולי הרגע המדויק שבו העברית חזרה לחיים אחרי הפסקה של 1,700 שנה אירע כאשר הבחור הראשון לחש לבחורה הראשונה אחרי הפסקה בת 1,700 שנה "אני אוהב אותָךְ", או הבחורה לבחור – "אני אוהבת אותְךָ", בעברית. הבחור היה ספרדי, הבחורה אשכנזייה, או להפך, ואני מקווה שהם חיו באושר וביושר כמעט עד היום הזה ושהיו להם חיים יפים, מפני שהם הם מחיי השפה העברית. הם יחד עם עוד קומץ קטן של מורים נפלאים וגננות נפלאות במושבות ובגימנסיה הרצליה.

הרגע האינטימי הזה, שבו בנסיבות אינטימיות אמר איש לאישה מילים אינטימיות, לא בספר, לא בסידור, לא בבית הכנסת, אלא מתוך צורך, מפני שלא הייתה שום שפה אחרת – זה רגע תחיית העברית. אני מרים לכבוד הזוג הזה את גביעי. עם זה, הדרך עדיין הייתה ארוכה מאוד.

כשאני הייתי ילד בירושלים, בשנות הארבעים, לא היו בכל העולם יותר מ־250 אלף דוברי עברית בחיי יום־יום. כל מי שהיה אצלנו מעל גיל ארבעים לא דיבר עברית אלא דיבר יידיש, דיבר לדינו, דיבר רוסית, דיבר ערבית, דיבר גרמנית. עד כדי כך שכילד הייתי בטוח שכשאני אגיע לגיל ארבעים אני אתעורר בבוקר מדבר יידיש. שזה משהו כמו שערות שיבה, משהו כמו קמטים בפנים, משהו שבא עם הגיל. ובכן, כמה עשרות דיברו עברית בירושלים לפני מאה ועשרים שנה, 250 אלף דיברו עברית לפני שמונים שנה. כיום למעלה מעשרה מיליון בני אדם מדברים עברית יום־יום, בהם יהודים ישראלים, ערבים ישראלים, פלשתינים שצריכים לדבר עברית למחייתם, אולי לא בשמחה, מאות אלפים ואולי יותר מזה אשר משום מה אינם חיים בישראל אבל מדברים עברית בבית, למעלה מעשרה מיליון דוברי עברית היום. זה מספר גדול יותר ממספרם של דוברי הנורווגית בעולם. זה מספר יותר גדול ממספרם של דוברי הדנית בכל העולם כיום. אולי תופתעו לדעת שזה מספר גדול יותר ממספרם של דוברי האנגלית בכל העולם בימי ויליאם שייקספיר. אז היו משני עברי האוקיינוס רק כארבעה וחצי מיליון דוברי אנגלית.

אמרתי ששיבתה של העברית, תקומתה של העברית, קשורות בבחור ובבחורה במפגש האשכנזי־ספרדי בירושלים לפני כמאה שנה. וזוהי האמת, אבל זו לא כל האמת. הלוא המפגש הזה יכול היה גם להיות אפיזודה חולפת. העובדה שהאפיזודה הזאת נמשכה מעבר לצורך המיידי של המפגש בין שתי הקבוצות, העובדה הזאת מביאה אותי אל הפלא הגדול ביותר שקרה לעם היהודי, ואולי לא רק לעם היהודי, במאה הזאת, ואולי לא רק במאה הזאת: תחייתה של העברית כשפת יום־יום, כשפה מדוברת, יכלה להישען תמיד על קיומה של ספרות עברית מודרנית, עכשווית, חילונית בעיקרה, בעלת קשת רגישויות מרתקת מן האינטימי ביותר ועד ההיסטורי ועד הציבורי. זה דבר מפליא.

מאה שנה לפני הבחור והבחורה שלחשו זה לזו "אני אוהב אותך", "אני אוהבת אותך", בעברית, בירושלים, מאה שנה לפני זה כבר נכתבו שירי אהבה בעברית, והם נכתבו בידי משוררים שלא אמרו מילת אהבה בעברית לשום נפש חיה. לא היה למי. נכתבו שירי בדידות ושירי תשוקה ושירי אמביציה ושירי געגועים ושירי נוף ושירי עסק ושירי צחוק וקלות ראש בעברית מודרנית. לא רק שירים. נכתבו רומנים. רומנים ראליסטיים כמו אצל דיקנס וויקטור הוגו, שבהם הכותבים ניסו גם ליצור לשון מימטית, לשון שתדמה ללשון דיבור, בפי גיבורים שבעצם לא דיברו עברית. עולם וירטואלי. מציאות וירטואלית. עגלונים דיברו אצלם עברית ועקרות בית ובעלי מלאכה, העיר דיברה עברית, הגויים דיברו עברית בסיפורים האלה, הכומר דיבר עברית.

איך יכלו האנשים האלה, שלא שמעו עברית באוזניהם מלבד בקידוש או בליל הסדר, איך הם יכלו לכתוב עברית וליצור מאגר רגישויות שיצר את שכבת הקרקע שבה הבחור והבחורה בירושלים, גם אחרי אותו לילה, יכלו לגדל את ילדיהם בעברית? הינה, זה הפלא הגדול באמת. הינה, זו באמת היצירה הפחות נחגגת והפחות מהוללת, אבל היותר מרתקת של הגניוס היהודי במאה הזאת, והיו לגניוס היהודי יצירות גדולות אחרות, אני לא מזלזל אף באחת מהן. ואכן, אולי מיטב היצירתיות, מיטב התאולוגיה, מיטב ההגות היהודית, מיטב ההטחה כלפי שמיים, מיטב החשבון עם אלוהים, יצא מחזקתם של הרבנים והגיע לחזקתם של ביאליק ושל ברנר ושל ברדיצ'בסקי ושל אורי צבי גרינברג, ושל הצעירים מהם.

הם לקחו בעצם גם את הליבה הדתית החיה של תרבות ישראל ונשאו אותה, והם דַבָּרִיה בדורות האחרונים. אם אתם שואלים אותי היכן גרה תרבות ישראל הנושמת, החיה, במאה השנים האחרונות – היא גרה בספרות העברית.

* מתוך המאמר "אני רואה עצמי מחזֵר של הספרות העברית", העברית סד, ג–ד (תשע"ז), עמ' 183–187.

יום העברית תשע"ט בבתי הספר

לקראת יום העברית הפיקה האקדמיה ערכה הכוללת 10 כרזות מאוירות ובהן רשומות קצרות שפורסמו במהלך השנה החולפת בדף הפייסבוק של האקדמיה. ערכות רבות הוזמנו ונשלחו לבתי ספר בכל רחבי הארץ, מאילת ועד ראש הנקרה. את הכרזות כולן אפשר לראות באתר האקדמיה, במדור יום העברית.

זו השנה השנייה שבה מתפרסמים חידושי לשון של האקדמיה על מכלי חלב של חברת "תנובה" לרגל יום העברית. בתצלום משמאל מגדל של מכלי חלב שהקימו תלמידי בית הספר "ביאליק" בחולון.

אפרוח **מצייץ**, אריה **שואג**, ברווז **מגעגע**, דבורה **מזמזמת**, דוב **נוהם** (בתנ"ך גם **הומה ושוקק**), זאב **מיילל** או **זורד**, חזיר **נוחר**, חמור **נוער**, **נוהק** או **מבריס**, חתול **מיילל**, יונה **הומה** (בתנ"ך גם **הוגה** או **מהגה**), כבשה **פועה** (במדרש גם **חונבת**), כלב **נובח**, **מייבב**, **נוהם** או **מיילל**, נחש **לוחש**, **מלחש**, **נושף ושורק**, סוס **צוהל**, **צונף** או **נוחר**, עורב **קורא** או **מקרקר**, עז **פועה**, עכבר **מצייץ**, פיל **מחצצר**, **מריע**, **תוקע וגוהם**, פרה **גועה**, צבוע **צוחק** או **מיילל**, ציפור **מצייצת**, **מצפצפת**, **שרה ומזמרת**, צפרדע **מקרקרת**, צרצר **מצרצר**, שועל **מיילל**, תוכי **מדבר**, **שורק**, **מפטפט ומקשקש**, תן **מיילל**, תרנגול **קורא**.

באהבה לכל בעלי החיים ולא משנה באיזו שפה הם מדברים. :-)

השעה מחולקת לדקות והדקות מחולקות לשניות.

המילה דַּקָּה מתרגמת את המילה הלטינית minuta [= 'קטנה']. המילה שָׁנִיָּה מתרגמת את המילה הלטינית secunda במשמעות החלוקה השנייה של השעה.
אם כן החלוקה הראשונה של שעה היא דקה, והחלוקה השנייה היא שנייה, ולכן כך קוראים לה.

קחו שנייה לחשוב על זה...

להעז ולהעיז זה לא אותו הדבר! לְהָעֵז פירושו להתנהג בעוז, באומץ. לְהָעִיז פירושו לאסוף, לכנס – בעיקר צאן – למקום מחסה.

העורך: יעקב עציון • סדר והפקה: אורית טפרברג
דואר אלקטרוני: ivrit@hebrew-academy.org.il • במרשתת: hebrew-academy.org.il
האקדמיה ללשון העברית, קריית האוניברסיטה, גבעת רם, ירושלים 9190401 • טלפון: 02-6493555